

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Herkomst en gezindte van de SDAP-leden te Nijmegen (1898-1920)

Maas, P.F.

Citation

Maas, P. F. (1980). Herkomst en gezindte van de SDAP-leden te Nijmegen (1898-1920). *Acta Politica*, 15: 1980(2), 219-226. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3452075>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3452075>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

cause of the emergence of political parties as an effect thereof.

6. Note that it is precisely the essence of corporatist thought to obviate the need for political parties by allowing for the direct representation of such sectorial, *i.e.*, professional or occupational, interests in the central councils of the polity. The present argument also shows why this idea must be considered utopian.

7. It is to be realized that such democratic ideologies, whether of the Lockean, Rousseauian, Jacobin, (American) Federalist, or Marxian variety, all emerged in the course of actual political struggles in which they had to fulfil very definite mobilising and justifying functions.

8. Cf. the argument by *V. O. Key Jr.* in his *The responsible electorate - rationality in persidential voting*, Harvard University Press, Cambridge 1966, in particular pp. 7, 30, 52, 61.

9. See in particular *Mancur Olson Jr.*: *The logic of collective action: public goods and the theory of groups*, Harvard University Press, Cambridge 1965.

10. That is, my reading of this phase of Dutch political history differs from Professor Lijphart's, who tends to view 'pillarization' as produced by pre-existing cultural and religious cleavages which had then to be bridged by accommodating 'elites'. According to the present analysis, though, the phenomenon is rather a product of politicians seeking to exploit whatever potential for mobilising support they met with in the typical situation of Dutch politics in recent history. See *Arend Lijphart*: *The politics of accommodation: pluralism and democracy in the Netherlands*, 2nd ed. revd. University of California Press, Berkeley and London, 1975 (1968).

11. See my *Het stervensuur van Leviathan? Beschouwingen over de ontwikkeling van staat en internationale samenleving*. Samsom, Alphen a/d Rijn 1974.

12. Cf. the importance often ascribed to so-called 'cross-cutting cleavages' or 'multiple loyalties' for the prevention or limitation of violent conflict. See for example *Michael Barkum*: *Law without sanctions: order in primitive societies and the world community*. Yale University Press, New Haven and London 1968, pp. 39-40, 44; *Robert C. North et al.*: *The integrative functions of conflict*, in *The Journal of Conflict Resolution*, IV, 1960, pp. 355 - 74; *Dean G. Pruitt and Richard C. Snyder (eds.)*: *Theory and research on the causes of war*, Prentice Hall, Englewood Cliffs, 1969, p. 179; *Robert A. Dahl*: *Democracy in the United States: promise and performance*, 2nd ed., Rand McNally, Chicago 1972 (1967), pp. 313 ff.

13. The factors mentioned in the text are easily recognizable in the several varieties of coalition theories, cf. *A. de Swaan*: *Coalition theories and cabined formations: A study of formal theories of coalition formation applied to nine European parliaments after 1918*, Elsevier Scientific Publishing Cy., Amsterdam 1973.

14. See for an analysis of this phenomenon especially *Hannah Ahrendt*: *The origins of totalitarianism*, World Publishing Cy., Cleveland and New York, 1958; and *William Kornhauser*: *The politics of mass society*, Routledge and Kegan Paul, London 1960.

Onderzoek

Herkomst en gezindte van de S.D.A.P.-leden te Nijmegen (1898-1920)

P. F. Maas

In het kader van een onderzoek naar aard en betekenis van de sociaal-democratische gemeentepolitiek in de jaren 1894-1927, werden de uitkomsten van dat onderzoek getoetst aan de feitelijke situatie en ontwikkelingen te Nijmegen.¹ In de confrontatie tussen de twee relatief jonge emancipatiebewegingen, die van de katholieken en die van de arbeiders, speelde de discussie over de relatie christendom en socialisme een belangrijke rol.

De katholieke bisschoppen, destijds nog over een onaantastbaar gezag beschikkend en verzekerd van de gehoorzaamheid en trouw van de gelovigen, hadden in navolging van 'Rerum Novarum' bij verschillende gelegenheden nog eens nadrukkelijk het socialisme als een kerk, godsdienst, ja Godvijandige beweging, scherp en ondubbelzinnig veroordeeld.² Elk contact met socialistische organisaties of socialistische lectuur was de katholieke, op straffe van onthouding der sacramenten, hetgeen eeuwige verdoeming beduidde, verboden.

Desondanks bleven de S.D.A.P.-kopstukken volharden in hun pogen ook de katholieke arbeiders voor het socialisme te winnen. Hun godsdienstige overtuiging zou ook in een socialistische samenleving als 'privaatzaak' volledig gerespecteerd worden. Het socialisme zou heel goed te verzoenen zijn met een christelijke overtuiging en voor zover de S.D.A.P. zich tegen de Kerk en haar bedienaren keerde, was dat het gevolg van de aanwijsbare steun aan het groot-kapitaal. Al te openhartige atheïstische geluiden uit de S.D.A.P.-kring maakten deze verzoenende benadering er niet geloofwaardiger op.

Greitig maakte de katholieke pers daar steeds weer melding van. Deze pers signaleerde tevens de 'afvalligheid' van vele S.D.A.P.'ers, daarbij gemakshalve vergetend, dat de Kerk de gelovige katholieke, die zich wilde beijveren voor de bevrijding van de arbeiders en derhalve voor de S.D.A.P. koos, zonder enige consideratie buiten de gelovige gemeenschap wierp.

Welnu, tegen deze achtergrond leek het zinvol de S.D.A.P.-aanhang te Nijmegen naar herkomst en gezindte nader te analyseren. Alvorens daartoe over te gaan, eerst enkele saillante gegevens over Nijmegen. De Nijmeegse situatie mag namelijk in velerlei opzichten een bijzondere heten.

Nijmegen behoorde ten gevolge van zijn langdurige vestingstatus (tot 1874) economisch en vooral industrieel tot de laatbloeiers.³ Nog in 1930 werkte slechts 45,1% in de Nijverheid tegenover bijvoorbeeld 68,9% van de beroepsbevolking in Eindhoven.

Bovendien bezat het bedrijfsleven te Nijmegen een sterk ambachtelijk, kleinschalig karakter. De in 1928 opgerichte Kunstzijde Spinnerij Nijma zou als eerste en voorlopig enige onderneming het getal van 1.000 te werkgestelden overschrijden. Die trage economische ontplooiing kwam te laat voor het verpauperde volksdeel, dat binnen de vestingsmuren liefst drievijfde van de stadsbevolking bedroeg en slechts langzaam in getal afnam.⁴

Het slechten van muren en wallen na 1874 bracht nieuwe bedrijvigheid, hetgeen vele werkzoekenden aantrok, waardoor het aantal ingezetenen in relatief korte tijd enorm (1880: ± 25.000 inwoners, 1920: 67.500 inwoners). Aangezien deze immigratie, goeddeels submigratie uit de omliggende katholieke regio betekende én vanwege de relatief hoge geboortecijfers van de katholieken, steeg in Nijmegen het procentuele aandeel van de katholieken in de bevolking van 68,21% in 1900 naar 71,40% in 1920.⁵

De sociale stratificatie raakte in de 19e eeuw te Nijmegen in beweging. Onder invloed van de rond 1848 opkomende democratische en radicale denkbeelden en in relatie met de schuchter begonnen beweging onder de katholieke élite naar gelijkberechtiging, kwamen de Nijmeegse katholieken voor het eerst openlijk in verzet tegen de dominerende positie van de vrijzinnig-protestantse minderheid.⁶ Chr. Verwayen, S. P. Langendam en dr. J. P. S. Berends trokken met veel verve van leer tegen de protestantse knevelarijen en onderdrukking, waarvan burgemeester Bijleveld de verpersoonlijking was.

Ze legden door het stichten van een eigen courant 'De Gelderlander', van een eigen kiesvereniging 'Recht en Billijkheid voor Allen' en van een eigen katholieke armenzorg, de basis van wat ooit de lokale katholieke zuil zou worden: een conglomeraat van r.k. instellingen en verenigingen, steevast begeleid en gecontroleerd door geestelijken en schier autarkisch voor wat betreft de sociale en culturele behoeften van de katholieken.

Deze fel begonnen emancipatiestrijd liep rond 1900 uit op een voorlopig compromis, een modus vivendi tussen traditionele vrijzinnig-protestantse élite en de omhoog gekomen katholieke sub-bourgeoisie, bestaande uit een relatief beperkt aantal katholieke families, die van vader op zoon de sleutelposities bezet hielden, zodat van een lokale katholieke oligarchie sprake was. Families als Dobbelman, Berends, Daniëls, Estourgie, Arntz etc. behoorden daartoe.

Ten gevolge van de late ontmanteling en de vroeg begonnen emancipatiestrijd, had de enorme immigratie en bevolkingsgroei tussen 1880-1920 niet hetzelfde desintegrerend effect als in de meeste andere grote steden, hetgeen

stellig ongunstig mag heten voor de eventuele werfkracht van het socialisme. De eerste actieve sociaal-democraten hadden het bijzonder moeilijk, omdat ze een wel-georganiseerde, vitale en sterk geloofsbewuste katholieke bevolkingsgroep aantrof, die de ellende en achterstelling allereerst aan de protestantse onderdrukking toeschreef en in het socialisme vóór alles een concurrent, een bedreiging voor het inmiddels verworvene zag.

Tegelijkertijd moesten die eerste sociaal-democraten (1898) opboksen tegen de sterke anarchistische traditie ter plaatse, waar Bymholt in de jaren 1890-1895, juist de beslissende periode voor de scheiding der geesten in S.D.B., uiterst actief was geweest en een goede voedingsbodem had gevonden bij de veelal slecht onderwezen arbeiders, voor wie de meer genuanceerde sociaal-democratische propaganda veelal te moeilijk was.⁷

Uit de correspondentie met het hoofdbestuur spreekt een sfeer van moedeloosheid, angst voor represailles in de werk-, woon- en leefsfeer en uitzichtloosheid ten aanzien van de mogelijkheden in Nijmegen vaste grond onder de voeten te krijgen.⁸

Tegen deze achtergrond van trage economische ontplooiing met vnl. kleine industrieën, toenemende verrooiming van de bevolking, relatief snel tot succes gekomen katholieke emancipatiestrijd onder leiding van de met de clerus innig samenwerkende en veelal ook familiair verbonden katholieke oligarchie, die in de verzuilde structuur tevens een voortreffelijk middel tot sociale controle bezat en tegen de achtergrond van de lokale anarchistische traditie, laat de onderstaande tabel zich redelijk verklaren en toelichten.

Aangezien geen volledige en bruikbare lijst van Nijmeegse S.D.A.P.-leden gevonden werd, moesten we ons behelpen met de namen van S.D.A.P.-ers, die om welke reden dan ook (bestuursfunctie, aanmelding etc.) in het archiefmateriaal van het I.I.S.G. waren terug te vinden. Onleesbaar handschrift of onvolledige initialen vormden een belemmering, maar desondanks vonden we over de periode 1898-1920 de namen van 54 S.D.A.P.-ers, die voor kortere of langere tijd in Nijmegen aan de socialistische propaganda hadden deelgenomen.

Zelfs indien uitgegaan wordt van een gemiddeld aantal leden van 125 leden voor de betreffende periode (stellig lag dit gemiddelde lager!), dan mag dit onderzoek via het Nijmeegse bevolkingsregister als voldoende representatief gekwalificeerd worden.⁹

Allereerst de herkomst van de S.D.A.P.-leden. Van de 54 onderzochte Nijmeegse S.D.A.P.-ers bleken er 13 in de Waalstad geboren en liefst 41 kwamen van elders, derhalve 24% autochtonen tegenover 76% allochtonen. Dit opmerkelijke gegeven kan in die zin nog aangevuld worden, dat de eerste ijveraars voor de S.D.A.P. eveneens voor het overgrote deel (5 van de 7) van buiten kwamen, zodat met recht gezegd kan worden, dat de sociaal-

democratie in Nijmegen geïmporteerd werd. Bovendien bleek bij de gemeenteraadsverkiezingen, dat de S.D.A.P. haar aanhang voornamelijk recruteerde uit de nieuwe arbeiderswijken, zoals het Willemskwartier, zodat 'De Gelderlander' grimmig sprak van 'uit den vreemde aangewaaiden elementen'.¹⁰

Hoewel dit gegeven onvoldoende grond geeft voor generalisaties, komt het, gelet op soortgelijke ontwikkelingen in bijvoorbeeld Amsterdam, toch erg waarschijnlijk voor, dat de enorme migratiegolven in de vorige en het begin van deze eeuw een zelfstandige factor zijn geweest in het complex van oorzaken, dat tot de groei van de S.D.A.P. heeft geleid.¹¹ Dat ligt eigenlijk ook voor de hand. Wie zijn geboorteplaats verliet, waar zijn voorouders soms eeuwen geleefd hadden, 'ontsnapte' min of meer aan de vrij starre, verticaal gestructureerde sociale verhoudingen, door traditie, conventies en sociale controle in stand gehouden.

Hij kwam onbevangerder tegenover de samenleving te staan. Als hij in een der snel-groeiende grote steden terecht kwam, hetgeen meestal het geval was, dan behoorde hij tot een stroom van duizenden lotgenoten. Het mag zeer onwaarschijnlijk heten, dat die stedelijke gemeenschap in staat was deze aantallen sociaal vlot te incorporeren in de bestaande verhoudingen. Bij dergelijke kwantiteiten nieuwelingen was het moeilijk een ieder zijn plaats te wijzen in de traditionele stratificatie en het bijbehorende systeem van sociale controle, dat normaliter elke vreemdeling tot aanpassing dwong, moest wel falen. Daardoor kregen de immigranten gelegenheid en ruimte voor activiteiten, die in hun oorspronkelijke omgeving waarschijnlijk niet getolereerd zouden zijn, zo al niet ondenkbaar waren. A fortiori gold dit voor de socialistische propaganda, waarop nog sterk het odium rustte van het buitenlands, het onfatsoenlijke en staatsgevaarlijke.

Ook de verdeling van de 54 S.D.A.P.-ers naar gezindte mag opmerkelijk heten.

Tabel: De gezindte van de Nijmeegse S.D.A.P.-ers (1898-1920)

Gezindte	Aantal	Percentage
Rooms katholiek	8	14,80%
Nederlands Hervormd	21	38,95%
Géén godsdienst	13	20,05%
Van r.k. naar géén godsdienst	1	1,85%
Van Ned. Herv. naar géén godsdienst	9	16,65%
Israëliet	1	1,85%
Doopsgezind	1	1,85%
Totaal	54	100 %

Uit deze tabel blijkt, dat de S.D.A.P. haar leden voor een onevenredig groot deel (85,20%) uit de niet-katholieke bevolkingsgroep betrok. Na de inleidende beschouwingen behoeft dit geen nadere toelichting. Interessant is evenwel, dat in de gemeenteraad de S.D.A.P. soms duidelijk pacteerde met de overige niet-katholieke minderheden, die zich door het triomfalistisch en agressief katholicisme bedreigd voelden. Bij benoemingen bleek dit, maar vooral in de hartstochtelijk gestreden gevechten tegen de vestiging van de katholieke universiteit met gemeentelijke faciliteiten (grond en geld).¹²

Tegen de officiële partijlijn in en door de landelijke partijpers daarin ook nauwelijks gesteund, gaf de S.D.A.P. leiding aan de oppositie tegen de voorgenomen vestiging, die uiteindelijk na een stemming katholiek versus niet-katholiek (16 : 15) een feit werd.

Van de 10 S.D.A.P.-ers, die aanvankelijk opgaven tot een kerk te behoren, maar later, bij een volgende volkstelling 'geen godsdienst' verkozen, werd nagegaan, of ze vóór of na hun inschrijving bij de plaatselijke S.D.A.P.-afdeling tot deze stap kwamen. Bij allen bleek het lidmaatschap van de S.D.A.P. vooraf te gaan aan hun volledige, publieke ontkerkelijking. Het kerkelijk/godsdienstig weekblad 'De St. Jansklokken' maakte van dit soort gegevens dankbaar gebruik bij wijze van bewijsvoering van de bewering, dat socialisme onherroepelijk tot ontkerkelijking en geloofsafval voerde.¹³

Tezamen met de 13 'niet-godsdienstigen' komen we aan een percentage van 42,6% buiten-kerkelijke, leden, een voor die tijd zéér hoog percentage, speciaal voor Nijmeegse verhoudingen, waar de ontkerkelijking in 1890 slechts 0,33% beliep en in 1920 nog geen 2,75%, terwijl voor de regio het percentage rond de 0,5% lag.¹⁴ In dit verband doet het vreemd aan, dat de lokale S.D.A.P. zich bij elke verkiezingsstrijd weer beijverde om de gelovigen te overtuigen van de wezens-overeenstemming tussen christendom en socialisme.¹⁵ Beide ideologieën vulden elkaar zelfs aan, heette het.

Deze verkiezingstaktiek liep de S.D.A.P.-afdeling in 1927 bij de gemeenteraadsverkiezingen geheel uit de hand. Oppervlakkige lezing in de plaatselijke bibliotheek van de geschriften van Thomas van Aquino en Ambrosius had de S.D.A.P. verleid tot de plaatsing van een aantal citaten in hun verkiezingspamflet, waaruit moest blijken, dat beide Kerkleraren het privébezit veroordeeld hadden en dus socialisten avant-la-lettre waren.¹⁶ 'De Gelderlander' reageerde direct en vernietigend op deze rode lap(sus).¹⁷ Soortgelijke incidenten deden zich elke verkiezingsstrijd voor. De geschiedschrijver raakte bijna vertederd bij zóveel naïviteit en goedbedoeld amateurisme.

Stelt u zich eens voor, G. A. Corduwener, stucadoor en later wethouder, samen met zijn partijvrienden met rode oortjes in de bibliotheek en hevig opgewonden bij de vondsten, die zich later tegen henzelf zullen keren . . .

Wat derhalve van socialistische zijde ook beweerd werd en wordt over de

toenmalige verhouding van de godsdiensten tot het socialisme, deze cijfers tonen ondubbelzinnig aan, dat in het S.D.A.P.-milieu de ontkerkelijking en mogelijk ook de geloofsafval relatief zeer omvangrijk was. In hoeverre dit het gevolg van de reactie op de vijandige opstelling der kerken was, vraagt ter beantwoording een bijzonder en gericht onderzoek. Wel poogden we deze cijfers te relateren aan de gegevens over de immigratie.

Liefst 13 S.D.A.P.-ers gaven bij de volkstellingen op, dat ze niet tot enigerlei gezindte gerekend willen worden, terwijl tien andere eerst wél, later geen godsdienst opgaven. Het allochtone element onder hen valt weer bijzonder op. Van de 13 godsdienstlozen waren er tien (77%) niet in Nijmegen geboren. Van de tien 'afvalligen' stelden we vast, dat ze allen van elders kwamen (100%). In het eerste geval werd niet onderzocht waar en wanneer ze besloten bij de volkstelling of inschrijving in een gemeente elke band met een gezindte te ontkennen. Daar velen van hen méér dan eens verhuisden, lijkt het niet onwaarschijnlijk, dat deze stap eerst gezet werd, nadat de geboorteplaats verlaten werd.

De ontkerkelijking en geloofsafval te Nijmegen gingen binnen de S.D.A.P. vooral ten koste van de Nederlands Hervormde Kerk, terwijl de Katholieke Kerk kennelijk aanmerkelijk minder gelovigen aan de S.D.A.P. verloor. Dat laatste wijkt nogal af van het gebruikelijke beeld.

Auteurs als Rogier spraken veelvuldig van 'het lek' in de grote steden of de 'geruisloze geloofsafval' onder de katholieke migranten.¹⁸

Kennelijk heeft het meer geprononceerd katholieke karakter dat Nijmegen in toenemende mate kreeg, althans in Nijmegen dat lek goeddeels gedicht. Slechts één rooms-katholiek S.D.A.P.-lid wenste zich later tot de godsdienstlozen gerekend te zien, de overige acht (nog) niet. Zeer waarschijnlijk moeten die acht tot de zgn. randkatholieken gerekend worden, d.w.z. ze kerkten niet of nauwelijks meer, maar voelden nog wel een zekere binding met de kerk, die overigens niet aarzelden hen publiekelijk de sacramenten te ontzeggen.

Van deze acht behoorden er liefst zes tot de autochtone bevolking, terwijl slechts twee geïmmigreerd waren. Dit versterkt nog eens het vermoeden, dat van een omvangrijke ontkerkelijking onder de Nijmeegse katholieken, voor zover zij van elders kwamen, nauwelijks sprake is geweest. Begrijpelijk, daar in een overwegend roomse stad met zijn vele exclusief roomse voorzieningen katholiek zijn impliceerde tot de meerderheidsgroepering te behoren, met alle sociale, economische en culturele voordelen van dien. Of omgekeerd, de katholiek, die zich buiten de gelovige gemeenschap plaatste, had te rekenen met onevenredig méér moeilijkheden dan in andere grote steden, waar het voorzieningenniveau voor niet-katholieken op zijn minst gelijkwaardig, zo niet beter was en van represailles derhalve minder sprake.

Alles bijeen wijzen deze gegevens erop, dat de binnenlandse migratie de geloofsafval en ontkerkelijking begunstigd heeft. Bovendien blijkt te Nijmegen, dat het migratieproces de S.D.A.P. van voordeel was, omdat ze juist uit de vestigingsoverschotten haar aanhang recruteerde. Tenslotte kan niet ontkend worden, dat het S.D.A.P.-milieu weinig geschikt was voor een gelovige levenshouding met daarbij-behorende praxis. De S.D.A.P. was inderdaad een actieve factor in het ontkerkelingsproces, dat in vele gevallen tot volledige geloofsafval leidde. In hoeverre aan deze voor Nijmegen geldige conclusie een meer algemene strekking gegeven kan worden, hangt af van soortgelijk onderzoek in andere steden.

Noten

1. Vgl. P. F. Maas, *Sociaal-Democratische Gemeentepolitiek in Katholiek Nijmegen, 1894-1927*, Nijmegen, 1974 (Gebr. Janssen b.v.).
2. Vgl. Herderlijk schrijven van de Nederlandse bisschoppen d.d. 10-12-1918 n.a.v. de zgn. November-beroering. Elk jaar zou dit schrijven op de vierde zondag van de Advent voorgelezen moeten worden. Vgl. eveneens de vastenbrief van 1925, waarin eveneens het socialisme scherp veroordeeld werd.
3. Vgl. Joh. de Vries, *Nieuw Nijmegen, 1870-1970. Moderne economische geschiedenis van de stad Nijmegen*, Tilburg 1969.
4. Vgl. J. M. J. M. Brinkhoff, *Een Eeuw R.K. Parochiaal Armbestuur in Nijmegen, 1857-1957*, Nijmegen 1957. Spreekt van één-vijfde, doch volgens Gemeentearchivaris dr. G. A. Schimmel op basis van onvoldoende gegevens.
5. Vgl. L. J. Rogier, *Over de ontwikkeling van de procentuele verhouding der gezindten*, Numaga 1957.
6. Vgl. Brinkhoff, *Een eeuw De Gelderlander Pers*, Nijmegen 1948. G. A. Meyer, *Katholiek Nijmegen*, Nijmegen 1905.
7. Vgl. B. Bymholt, *Geschiedenis der arbeidsbeweging in Nederland (tot 1894)*, Amsterdam 1894.
8. Vgl. S.D.A.P.-archief I.I.S.G. Mapje Nijmegen.
9. T.a.v. de aantallen leden: 1899: 20 leden; 1903: 51 leden; 1917: 122 leden; 1919: 335 leden.
10. Vgl. *De Gelderlander*, d.d. 23-7-'17.
11. Vgl. L. van Nierop, *De bevolkingsbeweging der Nederlandse stad*, Amsterdam 1905, én I. J. Brugmans, *De arbeidende klasse in Nederland in de 19e eeuw (1813-1870)*, Utrecht 1959. Verder J. P. Kruyt, *Het Nederlands volkskarakter en het socialisme*, Arnhem 1934. J. P. Kruyt, *De ontkerkelijking in Nederland, haar verbreiding en oorzaken*, Groningen 1933.
12. Vgl. P. F. Maas, p. 234-243.
13. Vgl. P. F. Maas, p. 208-212.
14. Vgl. Jaarverslagen gemeente Nijmegen; J. P. Kruyt, *De onkerkelijkheid...*
15. Vgl. P. F. Maas, p. 138 e.v., en p. 247 e.v.
16. Vgl. *De Gelderlander* 16, 17 en 18 mei 1927
17. Idem. De verkiezingen liepen overigens uit op een succes voor de R.K.S.P., die op 19 zetels kwam (was 16), terwijl de S.D.A.P. op acht zetels bleef staan. De

S.D.A.P.-aanhang bewoog zich vrij constant rond de 25%, die van de R.K.S.P. rond de 50%.

18. Vgl. Kruyt, *De onkerkelijkheid*, p. 152, 192, 245 e.v. L. J. Rogier en N. de Rooy, 'In Vrijheid Herboren . . .', Den Haag 1953, p. 388, 389 en 468.

Onderzoek

Partijdigheid van partijbeelden¹

Fred Bronner, Robert de Hoog²

1. Inleiding

In een reeks eerdere publikaties (zie voor details onder andere Bronner, de Hoog, 1978; een samenvatting is te vinden in Bronner, de Hoog, 1979 (a)) hebben wij een benadering bepleit, die het kiezen van een politieke partij opvat als *beslisgedrag* van een individu. Daaronder verstaan wij dat een individu een reeks activiteiten of stappen moet uitvoeren om tot een keuze te komen. Voor elke stap of fase zijn er regels die aangeven hoe de activiteit uitgevoerd moet worden. De aaneenschakeling van stappen kan als het *keuzeproces* opgevat worden, de verzameling regels als *model* voor dit keuzeproces. Deze benadering wordt gekenmerkt door het feit dat per individu wordt gekeken hoe deze op basis van de voor haar/hem beschikbare informatie tot een beslissing komt. Daarbij speelt het beeld dat men van een bepaalde partij heeft een grote rol, van minder belang is *hoe* men aan dit beeld komt. De grens van onze benadering ligt aan de ene kant bij zoiets als 'partijbeelden' en aan de andere kant bij de uiteindelijke keuze. Het individu wordt gezien als een actief handelend subject en niet als 'prisoner of his demographic attributes or the unthinking captive of his party' (Fishbein, Coombs, 1974, blz. 122). Een aanpak als de onze is in de politicologie nog tamelijk nieuw, maar wordt in meer algemene zin ('algemene keuzeproblemen') al sinds jaren in de decisie-theorie gebruikt (zie onder andere Edwards, 1954; Fishburn, 1970; Keeney, Raiffa, 1976). Modellen en inzichten uit de decisie-theorie kunnen daardoor gebruikt worden voor onderzoek naar beslissingen over partijvoorkeur. Op basis hiervan hebben wij een model geformuleerd dat uit een vijftal stappen of activiteiten bestaat:

(a) *Afbakening*. Het individu onderscheidt de verzameling politieke partijen van andere objectverzamelingen.

(b) *Uiteenlegging*. Aan politieke partijen worden door het individu eigenschappen, attributen, dimensies, beoordelingscriteria onderscheiden (bijvoorbeeld de mate van progressiviteit; standpunt ten aanzien van een strijdpunt). Voor dergelijke eigenschappen introduceren wij de term *kenmerken*. Een politieke partij is voor een individu dus als het ware een bundeling van ken-